פון דער ביכער וועלט

ניגער.

נייע ערצעהלונגען.

אין דער אידישער ביכערוועלט אין פוילען איז איצט א אמעל צייט, אזוי ווי עס איז געווען אין אמעריקע מיט יאהר צוריק. עס גערהען ארוים ביכער (דער הויפט) פון נייע שרייבער; נאך מעהר ווערען געזאמעלט ע ווערק, כ׳מיין אזוינע, וואס זיינען געשריעב גרויסע וועלט־ציטערנישען. עס ליעגט איבער זיי אוים־ די שאטענס פון שטעטעל, און עס הערשט אין דער גייסט, די שטילקייט פון פאר דער מלחמה. מען קען ווען מען לייענט זיי, אז מיר לעבען אין דער תקופה פון דעם יאהר 1914. קיין שפורען פון דעם טויטען־טאנץ, ־ויטע פלאמען, קיין ציינען-קריצעניש, קיין כאאס, קיין ם און קיין ערב־שטורעם איז ניטא אין דעם סטיל און דער לופט פון דעם גרעסטען טייל געזאמעלטע שריפטען, זיינען ארוים אין דער לעצטער צייט. (אין די זאמלונגען, ליגען איצט פאר מיר, זיינען דא אינגאנצען צוויי זאכען, האבען צו טהאן מיט די פאסירונגען פון דער מלחמה־צייט). לעבען מענשען, שטיל שטארבען זיי, שטיל אויך שרייבען ־יעדער אין זיין ווינקעלע. עס ברענט ניט קיין פיבער פון ת אין זייערע אויגען, עס האט זיך ניט בעזעצט נאך דאס ־של׳לע אויפ׳ן שפיץ פון זייער פען. זיי דרעהען זיך ניט , ווי פערשאלטענע, אין א ווירבעלדיגען קעסעלגרוב, מיט עשטערקטע נאך חילף רובענדיגע ארעמס און שרייענדיגע ער.

אין פערגלייך מיט די נעוואלדען־מאכענדיגע פויקען און ייטען פון דער הייניטיגער ליריק איז די שטים ב.ן די ע פראזע-זאמלונגען א פייפעלע פון א אינגעל, וואס ־ם ציגען אויף זיין טאטענס פעלד. ס׳איז א דין שטימעלע עפעס נאר אן אנדער וועלט.

און אזוי ווי קיין אייבינקייטס־ווערטהען, וואס זאלען קענען איבערווארטען דעם שטורעם און ארויסשיינען, ווי די עלבלויקייט, ווען די כמארע וועט אויסגעלאדען ווערען,— ן אין די ווערק ניטא, האט מען זיי געדארפט אפשר מעסטען מיט א היסטארישער מאס.

אבער דאס איז פארט ניט קיין געשיכטע: ס׳איז אונזער ע, אונזער „לויפענדיגע" ליטעראטור. עס וועט ניט ען, ווען מיר וועלען זאגען: „מת טהור, נעה אין דיין אדיין". אויב זי איז טויט, קען זי אונז ענטפערן, איז עס א בעוויז, אז אויך א גרויסער טייל פון אונז צעהלט זיך כעהר אין דער צאהל פון די לעבעדיגע, אבער אויב מיר צירען ארום איבער דער ערד, מעג זי טהאן דאס נעמליכע... . מיר קענען ניט אפצאמען דעם גרעסטען טייל פון אונזער געשניטענעם נאך ליטערארישען פעלד און זאגען: ס׳איז בית עולם.

מאך איך זיך ניט וויסענדיג פון דעם סטיל און תוך פון גרעסטען טייל נייע ווערק, וואס ליגען פאר מיר; איך האב לויפיג אין זינען די שער־בלעטער, און זיי זיינען, לויט די ען, וואס זיי האבען אויף זיך, גאנץ מאדערן; לייענט איך ברענג דא נאר א טייל פון די ניט לאנג ארויסגעגאנגענע ער):

י. י. טרונק: פייגענבוימער און אנדערע ערצעהלונגען. שע, פערלאג „די צייט", 1922.

יהושע פערלע: אין לאנד פון דער ווייסעל. פערלאג „די צייט", ווארשע, 1922.

יהושע פערלע: אונטער דער זון פערלאג „ברידער עפשטיין און שותפים", ווארשע, 1920.

שלמה גילבערט: נאוועלען, ארויסגעגעבען דורכ׳ן „ליטער־ פאנד" ביים פעראיין פון אידישע ליטעראטען און נאליסטען אין ווארשע, 1922.

ביכער. וואס זיינען ארוים צום ערשטען מאל אין די יאהרען 1920—1922, זיינען ניט קיין „היסטארישער מאטעריאל": זיי מוזען בעטראכט ווערען, ווי א טייל, ווען אפילו ניט ווי א כאראקטעריסטישער טייל פון אונזער הייניגער ליטערארישער פראדוקציע.

.1

י. י. טרונק האט זיינע ערשטע זאכען געדרוקט מיט א יאהר 12—13 צוריק. זיי זיינען פערעפענטליכט געווארען אין אויסגאבען, וואס זיינען ארוים אונטער דער רעדאקציע פון י. ל. פרץ. פרץ האט געהאט א שוואכקייט אדער, פערקעהרט, א כח צו „ענטדעקען טאלענטען". ווי אנדערע, זיינען אויך זיינע „ענטדעקונגען" געווען ניט שטענדיג געלונגען. אבער אין די זאכען פון י. י. טרונק איז באמת געווען עפעס „צוזאגענדיגס". איך געדענק איינע פון זיינע ערשטע סקיצען „ציגיינער". עס איז געווען אין איהר ניט קיין געוועהנליכע טעמא, א פרישע שפראך און איינציגע קרעפטיגע און קאנצענטרירטע שילדערונ־ גען. אין זיין איצטיגער זאמלונג איז די הויפטזאך—די פרישקייט פון די טעמאס אדער, ריכטיגער, פון דער סביבה, וואס וועגען איהר רעדט זיך: אין צוויי פון די ערצעהלונגען („פייגענבוימער" און „רות") איז דער „ארט פון דער האנדלונג" פאלעסטינא; אין דער ערצעהלונג „ליעבע" רעדט זיך פון א שטומער דראמע, וואס שפיעלט זיך אפ אויף א שיף אין ים צווישען פארט־סאאיד און קאנסטאנטי־ נאפאל; „דער טויטער" ווערט „דערצעהלט פון א פיהרער אין ענגאדין"; „איבראהים" איז א רייזע-בילד פון קאאירא... דער אידישער לעזער איז ניט געוואוינט צו אזא מין עקזאטישער סביבה. קען זי האבען פאר איהם א געוויסען אינטערעס. אבער נאר זי אליין, ניט דער שרייבער. דער שרייבער האט אין די ערשטע פאר זאכען זיינע געהאט ניט נאר פרישע טעמאס: ער איז אליין אויך געווען פריש, כ׳מיין, אין זיין שטייגער שרייבען איז געווען עפעס אזוינס, וואס איז ניט געווען ביי אנדערע. איצט איז ער — א ליטעראט. ער האט פיעל געזעהען, געלייענט, געלערנט פאר דער צייט. דאס האט רייכער געמאכט זיין ערפאהרונג. אבער נאר אינטעלעקטועל, ניט קינסטלעריש. קינסטלעריש איז ניט קענטיג אין זיין שרייבען קיין וואוקס פון איינגעארטיגקייט, אויב מען זאל אראפרעכענען די טעמאס. עס זיינען, פערקעהרט, בולט געווארען איינציגע זעהר גרויסע חסרונות.

דער ערשטער חסרון איז, וואס די מענשען, וועמען ער לעגט ארייין אין מויל זיינע ערצעהלונגען, האבען ניט ביי איהם קיין אייגענעם אטעם, זיי בעוועגען זיך ניט פריי און רעדען ניט פריי, וואס זיי ווילען און ווי זיי ווילען. דאס ערגסטע איז ביי זיי דאס רעדען. זיי רעדען אייגענטליך ניט—זיי שרייבען מיט׳ן צונג. כ׳מיין, זיי געברויכען די נעטאקטע און אויסגעצוואגענע שפראך פון א געוויסען מין שרייבער, ניט דעם פרייען לשון פון א פריוואטען געשפרעך.. אין דער זאמלונג ערצעהלונגען פון י. י. טרונק ווערען די פערשיעדענע זאכען דערצעהלט אין נאמען (און מיט׳ן מויל) פון פערשידענע סארטען מענשען: פון א אידישען שומר אין פאלעסטינע, פון א רייזענ־ דען אויפ׳ן ים, פון א טעפיך־הענדלער אין אריענט, פון א פיהרער אין די בערג: איז דער שומר ניט קיין שומר, דער רייזענדער—ניט קיין רייזענדער, דער טעפיך־הענדלער—ניט קיין טעפיך־הענדלער און דער פיהרער אין די בערג—ניט קיין פיהרער. זיי זיינען אלע ליטעראטען... דער שומר אין א קאלאניע פון פאלעסטינע הויבט אן זיין ערצעהלונג אזוי:

—„מיר וואוינען דא, ווי פרעמדע, ווי אויף אן אינזעל (?) צווישען די וויכטע בערג פון לבנון. אונזער קאלאניע איז נאר א קליינער אאזיס צווישען זייערע שבטים. זייער נשמה, זייערע געפיהלען פערהילט פאר אונז אן אייביגע נאכט און אן אייביגער סוד. מיר בלאנזשען ארום איזם און מיר זעהען איהם נישט. איך וועל אייך איצטער אין דער טויטער ווייסער נאכט, אין ארץ ישראל, א טרויעריגע מערקווירדיגע געשיכטע א. א. וו."

דער רייזענדער אויפ׳ן שיף שרייבט אויסוועניג אזוי:

„שטענדיג, ווען איך קום אראָפּ פון דער יבשה אויפ'ן ים — ווען דאָס שיף הויבט אויף זיין אַנקער און קומט אַרויף אויף די „אונענדליכע פלוטען, א. אז. וו.".

דער טעפּיד־הענדלער מאַקט־אוּם אין זיין לייכטען געשפּרעך מיט אַ דאַמע אַזאַ מין פּעריאַדישען זאַץ:

„עס דוכט זיך אייך: אַלצדינג, וואָס ווערט נאָר פאַנ־טאַזירט, געהאַפּט און נעדאַוועגט אונטער דעם טיפען מזרח־הימעל, אונטער דעם שאָטען פון פּאַלמען, און ביי די קאַראַ־וואַנען, וואָס רוהען אין צעוואַקסענע אַאַזען אין מיטען אָפענע טרויעריגע מדבריות, אַז אַלץ, וואָס עס טוט זיך נאָר אין דעם האַרצען פון דער ליעבענדער פּאַרש'ייערטער יונגפרוי און ביי דעם שלאַנקען יונגלינג, וואָס אין די פּורפּורנע אָווענט־שעה'ן זינגט ער זיינע לידער ביי אַ קיהלען מאַרמאָרנעם ברונעם — דאָס אַלץ ווערט פון די שעהנע אַראַבישע טעכטער, ווי שטילע לויבגעזאַנגען און פאַרבען, ווי הייסע אומפאַרשטענדליכע גע־בעטען, אַריינגעשפּונען אין די דאָזיגע טעפּיכער"...

און דער פּ י ה ר ע ר א י ן ד י ב ע ר ג — ער איז שוין גאָר אַן אמת'ער מליץ נפלא! ער הויבט אָן זיין דערצעהלונג מיט אַ זאַץ, וואָס קלינגט שיער נישט ווי אַ פּ ע ר ז: — „די בערג האָבען געשמערט אין דער קאַלטער לבנה־נאַכט"...

— רעדט ווי אַ מענש! — ווילט זיך אַ געשריי טאָן. אָבער דער פּיהרער אין ענגאַדען, און דער טעפּיך־הענדלער און די אַלע איבעריגע זיינען גאָר די נשמה שולדיג. זיי וואָלטען זיכער גערעדט, ווי עס דאַרף צו זיין: ... וואָס זאָלען זיי פון זייער פּרישער פלייש־יגער צונג מאַכען אַ פאַרעוועט פעדער? אָבער דער שרייבער צווינגט זיי דערצו. ער שטעהט פון הינטען און דיקטירט זיי. ער וויל, אַז זיי זאָלען האָבען אַלע אַזאַ „שעהנע שפּראַך", ווי ער אַליין. לא די, וואָס די דערצעהלונגען זייערע זיינען ג ע ש ר י ב ע נ ע, נישט קיין ג ע ר ע ד ט ע (ווי עס דאַרפען זיין דערצעהלונגען) — זיינען זיי אַלע געשריבען (מיט'ן מויל) לויט איין אָפּיר — דעם אָפּיר פון י. י. טרונק.

נאָר וואָלט כאָטש דער „כתב" פון י. י. טרונק געוועזען גוט! איז דאָס אויך נישט. י. י. טרונק ד ע ר צ ע ה ל ט נ י ש ט קיין פּאַסירונגען און קיין אַנדערע זאַכען: ער ב אַ־ש ר י י ב ט זיי. ער באַשרייבט זיי אַזוי לאַנג און נודנע, ביז זיי ווערען א י י נ ג ע ז ו נ ק ע ן אין די באַשרייבונגען, ווי אין אַ זומפּ, און קוים וואָס ער שלעפּט זיי אַרויס פון דאָרטען.

אגב, דאָס איז נישט י. י. טרונק'ס מחלה אַליין — אָט די באַשרייבעריי. פון איהר ליידט דער גרעסטער טייל פון אונזערע ערצעהלער. זעלטען־ווער פון זיי האָט הנאה פון דערצעהלען אַ מעשה אָהן קונצען, אָהן גריבלענישען, אָהן מאַלעריי, אָהן זונפאַרגאַנגען און לבנה־נעכט! זעלטען־ווער פון זיי איז אַ ד ע ר צ ע ה ל ע ר אין דעם אמת'ן זינען פון דעם וואָרט. דאָס רוב זיינען עס מיליע־שילדערער, וואָרט־מאַלער, פּייזאַ־זשיסטען, נשמה־גריבלער, לבטה־קוקער, ליריקער און וואָס איהר ווילט אין דער וועלט נאָר נישט קיין ד ע ר צ ע ה ל ו נ ג ס־קינסטלער. טאָמער גרייטען זיי שוין צו פאַר אייך עפּעס אַ מעשה, דערוויכט איהר זיך פון איהר נאָר נאָך שבעה מדורי גיהנום פון אונענדליכע שילדערונגען, אַבסטראַקטע חקירות, ווערטער־געוועבעכץ און ליריש־ע אויסגוסען. זיי פאַרנודיען דעם לעזער און מאַטערען איהם אויס אפילו ווען זיי האָבען איהם צו דערצעהלען די אינטערעסאַנטסטע זאַכען. די שפּאַנענדיגסטע פּאַסירונגען זיי פאַרניכען איהם נישט די פּאַסירונגען אַליין. זיי טרויען איהם נישט אַז דעם טעקסט פון זייער פאַנטאַזיע אָהן ל"ב פּירושים.

אָפּט נעמט זיך עס דערפון, וואָס זיי האָבען מורא (און זיי זיינען גערעכט, וואָס זיי האָבען מורא), אַז דער „טעקסט" — דער עיקר המעשה — איז צו אָרעם; מיט זייער „פּשט, דרש, רמז, סוד" ווילען זיי איהם מאַכען טיפער, פאַרוויקעלטער. אָפּט איז עס אַ שלעכטע ליטעראַרישע געוואוינהייט. אָבער נאָך אָפטער איז עס — אומפעהיגקייט. ד ע ר צ ע ה ל ע ן אַ מ ע ש ה איז אַ באַזונדער קונסט; נישט יעדער קען זי, ווען אפילו ער האָט קינסטלערישען טאַלאַנט. קענען דערצעהלען אַ מעשה הייסט קענען מאַכען לעבעדיג נישט נאָר די פּערזאָנען, וואָס וועגען זיי רעדט זיך, און נישט נאָר זייערע האַנדלונגען. נאָר אויך דעם טעמפּאָ פון די האַנדלונגען, דעם ריטם פון די פּאַסירונגען.

אָבער ווי קען מען אָפּהיטען דעם ריטם און טעמפּאָ פון אַן ערצעהלונג, ווען מען איז באַרטען גאָט אין איהר אַליין, נאָר אין זייט גע שילדערונגען? י. י. טרונק האַלט תמיד אין האַנד

זיין מאַלערישען פּענזיל — גרייט צו „מאַלען". איהם מאַכט נישט אויס, וואָס דער לעזער איז פאַרכאַפּט פון דער [illegible] וואָס ער אַליין דערצעהלט איהם פון איהר, און ער איז [illegible] אויפגעלעגט צו קוקען אין דעם מאָמענט אויף דער [illegible] דער לבנה — איהם מאַכט עס נישט אויס: ער שפּילט [illegible] מיט די גאָלדענע שטראַהלען פון דער זון, מיט דעם [illegible] לבנה. אָט איז (אין דער ערצעהלונג „ליעבע") געשעהן אַזאַ [illegible] זאַך: אַ מענש איז אַריינגעפאַלען אין ים (דאָס קומט [illegible] אויף אַ שיף). עס ווערט אַ פּאַניק, אַ מהומה. מען לויפט, [illegible] שרייט, מען איז צוטומעלט. דער לעזער, ווי אַלע אויפ'ן [illegible] וויל וויסען, וואָס איז געשעהן, ווער איז דער דערטרונקענער, [illegible] צי קען מען איהם נאָך ראַטעווען. אָבער דער, וואָס דערצעהלט די געשיכטע (ד. ה. י. י. טרונק) — ער ווערט נישט [illegible] געהערט פון אַ פאַרביינגעאיילטען מאַטראָז מיט'ן [illegible] בוינעל, אַז „אַ מענש איז אַריינגעפאַלען אין ים", נעמט [illegible] זיך געלאָסען פאַר זיין מלאכת השילדערונג: ...„דער [illegible] שטילער גאָלדענער ים, די דאָזיגע אידילישע וואַסער [illegible] פאַרבען־פּראַכט, זיי האָבען צוגענומען אַ מענש". איהם [illegible] נישט אָן, וואָס דעם לעזער ליעגט איצט נישט אין קאָפּ דער [illegible] זיין פאַרבען־פּראַכט — ער „מאַלט": ...„זיי (ד. ה. די [illegible] לאַך, וואָס איילען זיך אויפזוכען דעם דערטרונקענעם) [illegible] אַוועק פון אונזער שיף אין די פאַרנאַכטיגע [illegible] וואָס רוהען איצט פול אַז די האָריזאָנטען, אין [illegible] אונטערגאַנג. אַ לייכטער פּורפּור באַהויכט דעם [illegible] טען ים אַרום אונזער בלי ק"... דער לעזער וועט זיין [illegible] ווען ער וועט ביי דער דאָזיגער (אויב נישט נאָך ביים אַ [illegible] דיגער) פּאַטעטישער שטעלע אַוועקשליידערען דאָס [illegible] זאָגען (אין די געדאַנקען) צום שרייבער: ווער דאַרף [illegible] „לייכטען פּורפּור" מיט דיין „זון־אונטערגאַנג"? [illegible] וואָס איז דאָרט מיט דעם מענשען, וואָס איז אין ים [illegible] פאַלען? און זאָג עס שנעל — נודיע נישט!

און דאָס ערגסטע איז, וואָס י. י. טרונק (און [illegible] דער שרייבער פון זיין שניט: ער איז נאָר אַ ביישפּיל [illegible] אויף זיינע העלדען פאַר נודניקעס. איינער פון זיי (אין [illegible] ערצעהלונג „דער טויטער") איז, קלעטערענדיג אויף די [illegible] אין דער שווייץ, אַריינגעפאַלען אין אַ גלעטשער־שפּאַלט [illegible] האָט געמיינט, אַז ער ליגט שוין דאָרט אַ טויטער. אָבער [illegible] האָט זיך אַרויסגעראַטעוועט פון דאָרטען. און אָט מיט [illegible] פאַר אַ לשון ער ענטפערט אויף דער פראַגע פון זיינע [illegible] צי האָט ער זיי געהערט פון גלעטשער־שפּאַלט: „[illegible] רופען. נאָר די ביינער האָבען אַזוי געשמערצט, אַז איך [illegible] מיך נישט געקענט ריהרען גלייך ווי איך וואָלט אַ [illegible] אין קייטען געלעגען אין דעם דאָזיגען אייזיגען לאָך. איך [illegible] (און אָט הויבט זיך אָן די אמת'ע מליצה, וואָס [illegible] פון פּעך, איבער צוויי גאַנצע זייטלאַך) איצטער [illegible] האָט עס אָדורכגעציטערט מיין געהירן... ד. ה. טויט נאָך [illegible] אָבער דער גלעטשער וועט דיך באַרצעהרען, ווי זיין [illegible] שטיל און גרויזאַם וועט ער דיך פאַרבריהרען מיט זיין [illegible] דער טויט איז אין די דאָזיגע וויסטעניישען ביי זיך אין [illegible] היים. ער שלעפּערט איין אויף אייביג מיט זיין קאַלטען [illegible] כעל. ער לעגט זיי האַנט אַרויף אויף דיינע גלידער און [illegible] וואַנדלען זיך אין אייז... איצטער, מיין ליעבער, [illegible] ביזט טויט... אַזוי האָב איך געטראַכט, א. אז. וו., א. אז. [illegible]

ער האָט אַ ז ו י פאַרשטעהט זיך, נ י ש ט [illegible] ווען ער איז געלעגען אַ צו'הרג'עטער און דערשראָקענער [illegible] אייזיגען לאָך. אָבער דער שרייבער האָט איהם דיקטירט [illegible] ווערטער, און ער מוז זיי נעבאָך נאָכזאָגען. דער שרייבער [illegible] נישט פאַר זיינע העלדען, אַזוי ווי ער האָט נישט פאַר זיך [illegible] קיין אמת'ע, נאַטירליכע, לעבעדיגע ווערטער. ער האָט [illegible] „שעהנע" ווערטער, קיילעכדיגע ווערטער. אָפשר וואָלט [illegible] געקאָנט מאַכען פון דעם מאַטעריאַל, וואָס איז דאָ [illegible] ביכעל, רייזע־באַשרייבונגען (אָבער אויך דאָן וואָלט ער [illegible] זיין זאַכליכער, נישט אַזוי „מאַלעריש"). קיין פעהיגקייט [illegible] שרייבען ד ע ר צ י י ל ו נ ג ע ן האָט ער אין דעם [illegible] נישט אַרויסגעוויזען. די איינציגע גוטע זאַך, וואָס איז [illegible] ביכעל, איז דיאַ איבערזעצונג פון דעם וואונדערליכען [illegible] לאַנישען עפּאָס — ג י ל ג א מ ע ש. און ס'איז נאָר אַ [illegible] וואָס די איבערזעצונג איז שטעלענווייז נעמאַכט [illegible] „פריי", נישט ווערטערליך. לויט זיין אינהאַלט איז [illegible] „גילגאַמעש" אונז אידען נעהענטער אַ סך, איידער [illegible] פון די גריכען און אַנדערע אַרישע פעלקער.

.2

די דערציילונגען פון י ה ו ש ע פ ע ר ל ע ליידען פון דעם זעלבינגען פעלער, וואס ט ר ו נ ק ס דערציילונגען. זיך פ ע ר ל ע „מאלט“ (מיט ווערטער) און רעדט, רעדט, אנשטאט צו ד ע ר צ י י ל ע ן.

דערהויפט פיהלט זיך עס אין דער גרעסערער זאך, וואס הייסט „אין לאנד פון דער ווייסעל“...

א אידישער קרעטשמער אין פוילען האט געהאט א טאכטער מרים'ל, א בת־יחידה. איז געקומען דעם פריץ'ס טאכטער, א פרומע קריסטין, וואס האט פיינט געהאט אידען, און איינגערעדט מרים'לען, זי זאל זיך שמד'ן. מרים'ל איז א לאנגע צייט געווען אונטער דער ווירקונג פון דעם פריץ'ס טאכטער: האט זי זיך געלאזט איבעררייִדען און איז אנטלאפען פון דער היים צום קאטוילישען גלח. דאס איז אין קורצען דער אינהאלט פון דער דערציילונג „אין לאנד פון דער ווייסעל“. ווי אזוי דערפון איז געווארען הונדערט און צוועלף געדרוקטע זייטען?

אין די באציהונגען צווישען דעם אידישען קרעטשמער'ס טאכטער און דער טאכטער פון דעם פוילישען פריץ פלעכטען זיך אריין די אלגעמיינע אידיש־פוילישע באציהונגען. עס ווערט געמאכט אזוי ווי א פרוב צו געבען אונז א מין געשיכטע פון די דאזיגע „באציהונגען“. לויט דער דאזיגער — גאנץ מעלאדראמאטישער — „געשיכטע“ איז פוילען פאר אידען געווען פריהער א גן עדן, דערנאך איז עס געווארען א גיהנום. מילא, זאל זיין אזוי. מיך אינטערעסירט ניט, ו ו א ס יהושע פערלע דערציילט אונז וועגען די אידען אין פוילען (קיין ניַיעסען טהוט ער נישט אויף), נאר — ו ו י ער דערציילט עס. ו ו י מאכט ער א ביכעל פון הונדערט און צוועלף זייטלאך, ווען ער האט אפילו פאר צוועלף זייטלאך ניט קיין ד ע ר צ י י ל ע ר י ש ע ן שטאף? גאנץ איינפאך: ווען ער האט ניט וואס (אדער ער ווייס ניט ווי) צו ד ע ר צ י י ל ע ן, לאזט ער זיך אריין אין „באשרייבונגען“, אדער סתם אזוי פילאזאפיע, אדער גאר איז לירעכץ: ער טהוט דאס, וואס עס טהוען אלע שלעכטע דערציילער ביי אונז. ער וויל אונז א שטייגער געבען צו וויסען, אז ביי דעם קרעטשמער איז, נאכדעם ווי עס האבען זיך לאנג ביי איהם נישט געהאלטען קיין קינדער, געבוירען געווארען א טאכטער, — „באשרייבט“ ער עס אזוי: „אין קרעטשמער'ס הויז האבען זיך דערווייל געגומען דורכוואַרפען די ערשטע גרויע פעדים און ארום דעם מויל פון דער קרעטשמערקע האבען זיך אנגעהויבען צייכענען די ערשטע דינע שניטען. נאר אזוי ווי דער מענש ווייס ניט, וואס דער מארגען וועט ברענגען, אזוי (?) ווייס מען נישט, וואוהין עס פיהרען גאט'ס וועגען. עס איז עפעס א נס געשעהען, און די פארשלאסענע הימלען האבען אויפגענומען די תפלות פון נאהענטע און פון ווייטע... די קרעטשמערקע איז ווידער מיט א טאכטער געלעגען געווארען, מיט דעם ערשטען קינד, וואס איז ארוים פון די וויקעלאך און געגומען בליהען און וואקסען“... פארשטייט זיך, אז פאר דער שמחה, וואס איז געווען נאך דער געבורט פון דעם קרעטשמערס טאכטער, איז שוין „ניטא קיין ווערטער“ ביי אונזער שרייבער. נאכדעם, ווי ער האט זיינע שעהנסטע מליצה אויסגעבראכט אויף די „פארשלאסענע הימלען“, זאגט ער: „נישט מיט דער פען צו באשרייבען און נישט מיט'ן מויל צו דערציילען. די זון, האט זיך געדאכט, איז טיעפער אין הימעל אויפגעגאנגען און אנגעזאגט א נייעם יום טוב ארום דער קרעטשמע. זיבען טעג האט מען זיך געגרייט צום גרויסען מאלצייט, וואס האט נישט זיין גלייכען געהאט „נישט פריהער און נישט שפעטער“.

ווען א מענש קאן נישט „נישט מיט דער פען באשרייבען און ניט מיט'ן מויל דערציילען“ אזא איינפאכע זאך, ווי די פייערונג פון דער געבורט פון א טאכטער (אדער, פשוט „קינלאך“, ווי מען רופט עס ביי אונז אין דער ליטע) ביי א אידישען קרעטשמער און פונדערסטוועגען ברענגט ער אוים אויף דעם היבשע עטליכע שורות, איז קיין קשיה ניט, ווי אזוי ער פילט אוים א גאנץ ביכעל: שרייבען א י י נ פ א ך דארף מען האבען — ו ו א ס. אבער מליצה'ס? פון איין טראפען וואסער קאן מען מאכען צעהנדליגע זייפענבלאזען.

אין די קירצערע זאכען, וואס טראגען דעם נאמען „אונטער דער זון“, איז יהושע פערלע ניט אזוי שיין־שרייבעריש, ווי אין דער צעשמירטער דערציילונג „אין לאנד פון דער ווייסעל“. איינגע פון די דאזיגע דערציילונגען, ווי צום ביישפיעל, די ערשטע צוויי („אין די שפעטע יאהרען“ און „דאס געזינדעל“), זיינען כמעט זאכליך און זיי לאזען זיך לייענען. הגם זייער פסיכאלאגישער רעאליזם איז ווייט פ.ן צו זיין אריגינעל. די מייסטע דערציילונגען אבער זיינען פול „געפילאכץ“, פוסטע באשרייבונגען, פאלשע רייד, און כמעט אלע פארשוינגען אטהעמען מיט א „ליטעראַרישען“, ניט מיט א נאטירליכען אטהעם. דערהויפט שפירט זיך עס אין די צוויי מלחמה־זאכען (די איינציגע אנצוהערעניש אויף דער נייער צייט), וואס מיט זיי לאזט זיך אוים די זאמלונג „אונטער דער זון“. דער סיוזשעט פון דיביידע זאכען איז דער פיין און דער שרעק און די שאנד פון די לעצטע יאהרען: איז באזונדערס פריקרע צו זעהען, ווי מען מאכט דערפון „ליטעראטור“, און מען מישט־צו וואסערדיגע טינט צום בלוט פון די וואונדען. אבער גורנע זיינען די קינסטליכע בלומר'שט פאעטישע „שילדערונגען“ אויף אין די איבעריגע זאכען... איך וועל ברענגען נאר נאך איין ביישפיעל (פון דער ערצעהלונג „פאוועל“). „דער היכעל איז געווארען טונקעלער און פאר'סוד'ייטער. די פארשמ טענע (?) גאלדגעלע פלעקען, מיט וועלכע די זון האט איהר וועג געצייכענט, האבען זיך גענומען לעשען און קיהלער ווערען. מיר האט זיך או כגעדאכט, אז די זון איילט זיך צו קבלת־שבת ערגיץ אין א וואלד אריין“...

דאס זאל זיך האבען אזוי אויסגעדוכט א קליינעם אינגעלע. דאס לעצטע „בילד“ איז, אגב, גענומען אויף בארג ביי מענדעלע'ן אדער שלום אש. אבער דאס דארף אונז ניט וואונדערן. פערלע'ס „בילדליכקייט“ און זיין גאנצער אופן שרייבען איז א געלאטעטער: א שטיק פון דאנען, א שטיק פון דארטען.

אין זיין ראמאן „מירעל“ פיהלט זיך עס אויך, אבער ניט אזוי שטארק ווי אין די דערציילונגען פון „אונטער דער זון“ און „אין לאנד פון דער ווייסעל“.

.3

וואס פאר אן איינדרוק מאכט די זאמלונג שריפטען פון שלמה גילבערט?

„... אלע אין דער פריה, ווען פון די ווייטע פעלדער הויבט זיך אויף א זון, א ברייטע, פריש־רויטע זון, און שווענקט ארויף קלארע גאלד־פאליעס אויפ'ן ש ... נא־טהימעל, באווייזט זיך פון דארף פיעטרייק מיט זיינע צוויי קי“ („פיעטרעק“).

„... צי האסטו ארומגעבלאנדזשעט אויף ברייטע גרינליכטינע פעלדער? צו ביזטו געלאפען אויף הויכע ווייסע זאמדבערג? צי ביזטו געזעסען ביין קיהלען טייכעל און דאס וואסער אונטען איז שטיל געגאנגען און געגאסען, און פישעלאך זיינען פארביינעשוואומען און ארויסגעקוקט אויף (צו?) דיר מיט זייער קיילעכיגע אויגלאך? און צו האסטו געזעהען דעם זונענאונטערגאנג? ווייט אויפ'ן הימעל שטעהט דער גרויסער זון־מלך און ארום — א סוויטע וואלקענס, געצירט מיט גאלד, און ס'איז דארט אזוי פייערליך־שטיל, ווי פאר א גרויס געשעהעניש. פלוצלונג פאלט דער מלך אראפ פון הימעל און ווערט פארשוואונדען — און אלץ ווערט או סגעלאשען“ („א ליגנער“).

„...קאנאריק'ס פנים לויכט פארשפילט, און אין זיינע בלויע אויגען בלאנקט דער הימעל“... „קאנאריק געהט (אין וואלד) מיט איינגעהאלטענע טרים. די נישט־גוטע שוואמען וואקסען אומעטום. זיי שטעהען חוצפה'דיג הויך און שרייען מיט זייערע בלאמיגע פארבען — געלע, רויטע. די גוטע — זייַנען וועניג, באהאלטען זיך עות'דיג און קוקען קוים ארוים“ („קאנאריק“).

דאס זיינען ניט קיין איבעררא־שענדיגע שורות. אין איינגע פון זיי איז דא א ריח פון מליצה. אבער ווען מען זאל זיי פארלייענען פאר אונז און פרעגען „ווער האט עס געשריבען?“ — וועלען מיר ענטפערען:

— דאס האט געמוזט שרייבען א מענש, וואס זיין פען איז ניט קיין שטיקעל שטאל, איינגעטונקט אין טינט, נאר א לעבעדיג מויל, באוועגט צו ריידען פון אן אויג, וואס ז ע ה ט. פון א געדאנק, וואס איז פריש. עס וועט זיך אויפוועקן אין אונז א פארלאנג צו לייענען נאך פון דעם שרייבער: עס מוז דאך שלאגען א קוואל, וואו עס ציינען זיך לעבעדיגע, פרישע טראפענס.

אבער דעם ק ו ו א ל געפינען מיר ניט. ווען מיר לייענען גילבערט'ס געזאמעלטע סקיצען אדער, ווי דער פארפאסער אליין רופט עס אן — „נאוועלען“. עס איז דא א פרישקייט אין דער לופט, פון צייט צו צייט ווייזט זיך א פייכטקייט אויף דעם אויבערפלאך. מען קען אפילו הערען דאס שטילע מורמלען פון אונטערערדישע וואסערלאך, אבער דער שטראם האט קיין כח ניט ארויסצושפארען, אויפצולייכטען: ער בלייבט פארבארגען.

עס איז שוין דא, גלייב איך, ביי א פופצעהן יאהר, זינט

Generated at Columbia University on 2021-04-13 20:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/mdp.39015085547472
Public Domain, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

ניל ב ע ר ט האט אנגעהויבן דרוקן זיך — און ער איז נאך אלץ א צ ו ז א נ. אויפ'ן לייוונט, וואס הענגט פאר איהם, בליהט־אויף אמאל א פלעק, פול מיט לעבען. שפראצט ארויס א פארבינ בלימעלע, ציינט זיך א סימן פון א געזיכט, א וואונק פון אן אויג; אבער דאס זיינען אלץ נאך אזוי ווי פאר־ארבייטען, פארמעסטונגען, הכנות, עסקיזען, סקיצען פאר א בילד. וואו איז דאס ב י ל ד? איך מאז נישט דוקא ג ר ו י ס ע זאכען; אבער ס'וואלט זיך ווילען עפעס, וואס זאל אונז זעטיגען, נישט נאר אפעטיט־רייצונג. נילבערט האט טאלאנט, און טאלאנט מוז עפעס געבען, נישט נאר צוזאגען.

אין נילבערט'ס סטיל־מאטעריאל (קיין סטיל איז נאך ביי איהם ניטא אלץ) זיינען דא צוויי פארשידענע עלעמענטען: א רעאליסטישער און א ראמאנטישער. „ער האט געהייסען הערשעל, מענשען האבען איהם גערופען דער טונקעלער. א ברוין־טונקעל פנים, ארום באוואקסען מיט א שווארצען וואוקס און אויגען מיט גרויסע שווארצאפלען. שטענדיג, אין זומער און ווינטער, איז ער געגאנגען אין א קורצער מארינארקע, מיט א צוקנייטשטען קאפעליוש און א גרויסען שטייפען קאלנער". אזוי — רעאליסטיש — הויבט זיך אן די סקיצע „דער טונקעלער"; און אויסלאזען לאזט זי זיך אזוי: „אמאל ווערט הערשעל פארפאלען אויף א צייט. ער פארדינגט זיך ביי א דארפס־בעל־הבית צו לערנען מיט זיינע קינדער. אין די לעדיגע צייטען זיצט ער אליין אויפ'ן פעלד, ביי א שטיל־שוי־שענדיג טייכעל, ער צושפרייט זיינע הענט און בעט:

„גרויסער גאט פון שטילקייט און אייביגקייט, פון פעלד און וואלד! זאל ווערען פארברענט די זינדיגע שטאדט!"

בלויע פעדים פון ראמאנטיק וועבען זיך אריין אין דעם גרויען געוועב פון דער אלטעגליכקייט. וואלט דאס ניט אויסגעמאכט. פארקעהרט, דאס וואלט געווען א מעלה. אבער — נילבערט לאזט ניט א ו י ס ל ע ב ע ן ז י ך ניט דעם רעאליזם, ניט דער ראמאנטישער פאנטאזיע, ער לאזט זיי אויך ניט אויפגיסען זיך אינאיינעם; זיי רייסען זיך איבער ביידע. זייער פיינער געשמאק וועבט זיך אויס נאך איידער מיר באוויזען איהם איינצוזאפען אין זיך.

ער באשרייבט פארשידענע, אפט ריין אויסערליכע, פרטים פון מענשען און לאנדשאפטען, מיר ווייסען ניט, צוליעב וואס ער טוט עס. וואס קומט אונז ארויס דערפון, וואס מיר דערוויסען זיך, אז „פיעטרעק נעהט אין א וואטענער קורטקע" און אז ה ע ר ש ע ל איז סאי ווינטער סאי זומער געגאנגען „אין א קורצער מארינארקע"? דער שרייבער קעהרט זיך נישט אום צו די איינצעלהייטען. ער פארגעסט — און אויך מיר פארגעסען אן זיי; באשרייבט ער זיי נאר צוליעב דער קונסט פון באשרייבונג? גיכער איז עס א נאכשלעפעניש פונ'ם נאטוראליסטישען שאבלאן. אבער נילבערט איז ניט קיין נאטור־ראליסט. ער זוכט די נשמה, דאס ליכט פון זאכען. אפט כשופ'ט ער ארויס פון זיי א פארבארגענעם שטראהל. מעהר ניט. ער לאזט איהם ניט לויכטען לאנג. עס ניט א בליאסק, ווי א בליץ, און אוים — פארלאשען.

עס איז דא אן אפגעריסענקייט. א צוריסענקייט אין דעם אויסדרוק, ניט נאר אין דעם שטאף פון נילבערט'ס זאכען. עס איז אזוי ווי אין איהם אליין ניטא קיין קראפט אויפצובלאזען די פונקען צו א פלאם. זיינע אלע זאכען זיינען האלב־עראינערונגען, האלב־ליריק, אבער זיי זיינען אלע ניט דערערדט און ניט צונויפגעגאסען אינאיינעם. האבען זיי אין זיך דעם חן פון ניט־דערערדקייט, דעם כשוף פון אומגעריכטער אויפבליצונג; אבער דאס זיינען דאך ניט מעהר ווי פראגמענטען — ש ט י ק ע ר פ ו ן א נ י ט ־ א ו י פ ג ע ש ר י ב ע נ ע ר א ו י ט א ־ ב י א ג ר א פ י ע.

אין די אלע דריי זאכען איז שארף קענטיג דאס געמיש— און דער קאמפף—פון רעאליזם און ראמאנטיק, ווירקליכקייט און פאנטאזיע, וואס איז כאראקטעריסטיש אזוי פאר נילבערט'ן און זיין סטיל. אין דער סקיצע „א ליגנער" ווערט דעם פראקטישען, וואכעדיגען ה ע ר ש ל ע ן, וועלכער „עסט ווייניג און זוכט געלט"—אנטקעגענגעשטעלט ל י י ב ע ל, דער טרוי־מער.. לייבעל שילדערט פאר הערשלען זיינע פאנטאזיעס אזוי ווי זיי וואלטען געווען ווירקליכקייטען. לייבעל דערצעהלט איהם, ווי ער האט געזעהן די זון אויפגעהן איבערן ים („...ווייט געהט אויף אויפ'ן הימעל א קלארע גאלדליכטיגקייט, און באלד דערנאך הויבט זיך אויף פון ים א רויטקיילעכדיגער פלאם"...), ווי ער איז געווען אין א מדבר („...פון ארום הערט זיך א ברילע. א ווילד געבילעריי, ווי א קלאנגען, ווי א פערפאלען מענשען געוויין. און דער הימעל איז ווייט און גרינגליך־ליכטיג, א מדבר הימעל!"). הערשעל ווערט אין אנהויב פערכאפט פון זיין חבר'ס ערצעהלונג; באלד אבער ניכטערט ער זיך אויס און לאכט: —„ביזט א משוגענער און א ליגנער! דו האסט מיר אליין געהאט דערצעהלט, אז דו ביזט נאך אין ערגעץ ניט געווען!"

אבער לייבעל הערט ניט, וואס זיין „קלארער" חבר רעדט צו איהם. ער „קיהלט דעם הייסען שטערן אן בעטעל־אייזען און ציהט זיך מיט בענקשאפט און וועהטאג: גרויסע, שעהנע וועלט! גרויסע, שעהנע וועלט!"

לייבעל פראטעסטירט ניט נעגען דער רעאלער וועלט: ער באנוגענט זיך דערמיט, וואס ער שטעלט איהר אנטקעגען די „גרויסע, שעהנע וועלט" פון זיין פאנטאזיע. „דער טונקעלער" און שבתי מוח באנוגענען זיך ניט דערמיט. זיי שילטען די וועלט פון דער מאוס'ער ווירקליכקייט, זיי רייסען אראפ פון איהר די פייגענבלעטער און דעקען אויף איהר שאנד נאר דער זון. דער פאטאס פון אן א נ ד ע ר ו ו ע ל ט, וואס לעבט אין זיי, פער„מיאוס'ט אין זייערע אויגען די ח י נ ע ממשות'דיגע וועלט. „גרויסער גאט פון שטילקייט און אייביגקייט פון פעלד און וואלד! זאל ווערען פארברענט די זינדיגע שטאדט!" זאגט ד ע ר ט ו נ ק ע ל ע ר. און זיין ווייטערדיגע ענטוויקלונג איז ש ב ת י מ ו ח. ש ב ת י מ ו ח איז א שטראפער און א שפאטער, א טרייסטער און א נקמה־נעהמער. עס איז דא אין איהם עפעס פון די נביאים. ער שרעקט זיך ניט און האט קיין ארומפאל ניט פאר קיינעם. ער איז דאס געוויסען און די הייליגע אומרוה פון פאלק. ער זאגט אלעמען דעם אמת אין די אויגען. ניפט און האניג טריפען זיינע ליפען. ניפט—פאר די, וואס טוען אומרעכט; האניג פון טרייסט—פאר די רעכט־פארטיגע, וואס ליידען אומזיסט.

א דערשלאגענעם הארעפאשניק גיט ער צו מוט, און וואס צו איהם גלייכצייטיג: „איך ווייס, אז דו דערזעהסט דיין בעל־הבית, זלמן דער נגיד, מיט'ן קיילעכיג־געשווירענעם בערדיל און מיט דער גאלדענער קייט אויף דער רייכער וועסט, ווערסט א דערציטערטער! ארימע, ניעדערגעשלאגענע חינם!" זיי בלייבט זיצען דעם קאפ אנגעלעהנט אויף א האנד, באלד כאפט ער זיך אויף, נעמט ארויס פון בוזים־קעשענע א פלאש בראנפען מיט א גלעזעל, גיסט אן און דערלאנגט דעם ארבייטער: „טרינק געזונט, ברודער!" דעם ארימען טרייסט ער, דעם רייכען און זאטען מאכט ער צו שאנד און צו שפאט. אבער עס איז ניטא קיין טענדענציעזקייט און קיין קינסטליכקייט אין זיינע רייד. עס איז, פארקעהרט, דא וואחרהאפטיגקייט, נאטירליכקייט, איבערצייגונגס־קראפט, לעבען אין אלץ, וואס ער זאגט, און אלץ וואס ער טהוט. שבתי מוח איז קינסטלעריש און הומאניש אין פאטעטישקייט. ער איז א רעוואלוציאנער. אבער נאר אונז, וואס מיר האבען די געטליכע סאטירע פון די נביאים, און עס אן אלטבעקאנטע, כמעט א טראדיציאנעלע געשטאלט. „שבתי מוח" איז איינע פון די שעהנסטע זאכען אין אונזער סאציאל־קינסטלערישער ליטעראטור.

און עס איז ניט צו פערשטעהן: מיט זיין „שבתי מוח" האט נילבערט געוויזען, אז ער סען זיין רייף; פארוואס איז ער אין דעם גרעסטען טייל פון די איבריגע זאכען זיינע נאר אלץ סקיצענהאפטיג, אגווינסענדיג, שטאמלעריש?

ווען וועט ער אנהויבען רעדען מיט א פולען טיל? מיר דוכט, אז ער האט אונז וואס צו זאגען.

האט אויסגעהיילט איהר רהומאטיזם

ווייסענדיג פון שרעקליכער ערפאהרונג די ליידען וואס ווערען פאראורזאכט פון רהומאטיזם, איז מרס. דזש. ע. הורסט, וועלכע וואוינט אין 508 א. אליעו סטריט, B-297, בלומינגטאן, איל., אזוי דאנקבאר, פאר'ן אויסקורירען זיך, אז אויס בלויז דאנקבארקייט איז זי צופרידען צו דערצעהלען אלע אנדערע ליידענדע ווי אזוי פטור צו ווערען פון דיזער מאטערניש אויף א איינפאכען וועג, ביי זיך אין דערהיים.

מרס. הוירסט האט נארניט צו פארקויפען. שניידט [illegible] אויס דיזען נאטיס, שיקט עס צו איהר מיט אייער נאמען און אדרעס, און זי וועט אייך מיט פארגעניגען שיקען [illegible] אינפארמאציע איננאנצען פריי. שרייבט צו איהר גלייך, איידער איהר פארגעסט.

Generated at Columbia University on 2021-04-13 20:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/mdp.39015085547472
Public Domain, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN